

باسمه تعالی

اثبات عصمت حضرت زهرا(س) از دیدگاه قرآن و روایات

فائزه موبدی*

چکیده

عصمت، توفیق و لطفی است به بنده از جانب خدای تعالی که اقتضا می‌کند بنده از هرگونه خلافتی در امر دین به صورت عمدی و سهوی در قول و عمل دور بماند شیعیان امامیه اجماع دارند که وجود این ملکه در امام مسلمین و کسی که به جای پیامبر می‌نشیند تا امور را اداره و سرپرستی کند لازم است و این ملکه عصمت در ائمه اهل بیت(ع) وجود دارد و براساس آیه تطهیر* انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یتطهرکم تطهیرا* (سوره احزاب، آیه ۳۳) پس براساس این آیه قرآن اراده خداوند براین تعلق گرفته است که هرگونه پلیدی را تنها از اهل بیت بزداید و آن‌ها را به طور کامل پاک و منزّه گرداند. و بی تردید حضرت زهرا(س) جزء اهل بیت هستند چون حضرت رسول در حدیث کساء پارچه ای بر روی خود و حضرت علی(ع) و حضرت زهرا(س) و امام حسن و حسین علیهم السلام انداختند و فرمودند اینان اهل بیت من هستند و در پاسخ به ام سلمه که پیوستن به اصحاب کساء را در خواست نموده فرمود: تو همواره به راه خیر و رستگاری بوده‌ای اما این فضیلت ویژه من و این چند نفر است. پس در این مقاله ما می‌خواهیم با استفاده از ادله نقلی که همان آیه تطهیر و روایات فراوان که نقل شده است عصمت حضرت زهرا(س) اثبات کنیم.

کلیدواژه: اثبات، عصمت، حضرت زهرا(س)، ادله نقلی، قرآن، روایات، آیه تطهیر.

مقدمه

عصمت از نظر لغوی به معنای منع، بازداشتن، نگاهداری نفس از گناه است اما اصطلاحاً عصمت، محفوظ بودن معصوم، پیامبر یا امام از تمام خطاها و گناهان و لغزش‌ها است چه ظاهری و چه باطنی و معنوی است، پس از این‌رو از نظر شیعه حضرت فاطمه زهرا(س) و دختر پیامبر اسلام دارای مقام عصمت و مصون از گناه و اشتباه است و لازمه معصوم بودن حضرت زهرا(س) آن است که ایشان از برخی شئون پیامبران و امامان مانند حجیت گفتار و رفتار و تقریر و مرجعیت دین برخوردار بوده و سیره عملی و موضع‌گیری‌های ایشان در مسائل مختلف همچون اعتراض به غضب خلافت امام علی(ع) و مصادره فدک ملاک تشخیص حق از باطل به شمار خواهد آمد و پیشینه طرح عصمت حضرت فاطمه زهرا(س) به زمان رسول خدا(ص) و نیز برخی آیات قرآن همچون آیه تطهیر و ماجرای مصادره فدک بازمی‌گردد و از جمله دلایلی که بر عصمت حضرت زهرا(س) ارائه شده است عبارتند از: آیه تطهیر، حدیث بضعه و احادیثی که بر عصمت اهل بیت(ع) دلالت دارد مانند حدیث ثقلین، از سویی اهل سنت گرچه به عصمت حضرت زهرا(س) دختر پیامبر اسلام معتقد نیستند اما برخی از آن‌ها در ذیل آیه ۴۲ سوره آل عمران حضرت مریم را از گناه و آلودگی پاک داشته و سپس حضرت زهرا(س) را برتر از حضرت مریم(س) دانسته‌اند و از طرفی به گفته ابن خطیب محمد بن عمر فخر رازی، فقیه و مفسر اهل سنت در قرن ششم با اینکه در همه چیز شک می‌کرد و به امام مشککین معروف بود اما در عصمت و طهارت حضرت زهرا(س) شکی و تردیدی نداشت و از سویی دیگر ما قصد داریم با اثبات کردن عصمت حضرت زهرا(س) پاسخ بسیاری از شبهات درباره این بزرگوار داده شود و از بروز شبهات جدید هم تا حد امکان جلوگیری شود

یکی از کتاب‌هایی که در این مقاله مورد توجه قرار گرفته است عصمت از دیدگاه شیعه و اهل تسنن است نوشته فاطمه محقق در این کتاب صحبتی درباره فلسفه و ضرورت عصمت نشده ولی ما در این مقاله به این مطلب پرداخته‌ایم و کتاب دیگر عصمت کبری فاطمه‌ی زهرا سلام الله علیها نوشته آقای فیض الله ویسی است که این کتاب درباره دلایل عصمت که همان آیه تطهیر و روایات است پرداخته است و سخنی درباره منشاء عصمت، حقیقت عصمت و جایگاه عصمت که ما می‌خواهیم در این مقاله به آن بپردازیم نشده است، و کتاب دیگر منشور جاوید نوشته آقای جعفر سبحانی است.

در این مقاله در قسمت اول مفهوم شناسی است که خود شامل حقیقت عصمت، منشاء عصمت، جایگاه عصمت در آیات و روایات، فلسفه و ضرورت عصمت، قسمت دوم ادله عصمت حضرت زهرا(س) که شامل آیه تطهیر و روایات مخصوص به عصمت حضرت زهرا(س) و روایات مربوط به عصمت اهل بیت(ع) و قسمت آخر نتیجه‌گیری است.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- تعریف عصمت

عصمت از نظر ساختار صرفی، اسم مصدر از ریشه "ع، ص، م" است که در زبان عربی به معنای منع، امساک و نگاهداری نفس از گناه به کار برده شده است از سوی دیگر خلیل بن احمد می نویسد عصمت آن است که خداوند متعال تو را از شر نگه دارد. یعنی شر را از تو دفع کند. (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ص ۳۱۳، ج ۱) و در اصطلاح کلامی به دلیل اختلاف در چیستی و ماهیت عصمت، تعریف های مختلفی از آن بیان شده است و معروف ترین تعریف عصمت تفسیر آن به "لطف الهی" است که خداوند آن را به بعضی از انسان ها عطا می فرماید تا در پرتو آن از ارتکاب گناه و ترک طاعت مصونیت پیدا کند. (محقق، ۱۳۹۱ش، ص ۳۰) پس در یک جمع بندی کلی عصمت عبارت از ملکه نفسانی قدرتمندی است که با وجود آن، انسان از عقل توانمندی و فطانت و هوشیاری کامل و بی نهایت صفای نفس و کمال اعتنا به طاعت خداوند برخوردار می شود و در نتیجه با داشتن قدرت بر ارتکاب معصیت، با اختیار خود مرتکب آن نمی شود.

۱-۲- حقیقت عصمت

ماهیت و حقیقت عصمت چیست؟ همان طور که در اصطلاح کلامی گفته شده متکلمان آن را لطف الهی تعریف نموده اند که خداوند شخص معصوم را از مشاعر و افکار و اعمال سیئه و غیر مناسب با مقامش، منزّه می دهد. (احمد عزالدین، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۱۷۸) علامه حلی معتقدند: عصمت لطف الهی است که خداوند آن را افاضه می کند وبا وجود آن فرد واجب را ترک نمی کند و مرتکب گناه نمی شود، اگرچه توان انجام دادن آن ها را دارد. (علامه الحلی، ۱۴۳۰ق، ص ۲۲۸)

مشهور فلاسفه گفته اند: عصمت ملکه و صفت راسخه نفسانی است که هم در مقام علم و هم در میدان عمل انسان دارای آن را از گناه، خطا، سهو و نسیان بازمی دارد و چنین انسانی هرگز صورت واقعی اشیاء از قلمرو ذکر و اندیشه اش کنار نرفته و شعور و درک او خطا نمی کند (سبحانی، ۱۳۸۳، ج ۵، ص ۱۷) آنها عصمت را گذشته از مقام اثبات در مقام ثبوت و نفس الامر مطرح می کنند، برخلاف متکلمان که بیشتر آن را در مقام اثبات مطرح می کنند یعنی عصمت از ویژگی های نفس پیامبر است بنابراین برهان فیلسوفان سطح برتری از عصمت را نسبت به دلیل متکلمان ثابت می کند. از این رهگذر وقتی نفس به مرحله "عقل مستفاد" و "بالفعل" نایل آمد، همه علوم و حقایق و ویژگی های نبوت را دارا می شود. (آیت الله آملی، ۱۳۸۱، ج ۳، ص ۲۳۶)

۱-۳- منشاء عصمت

چه عاملی باعث شده است تا این ملکه نفسانی برای معصومین حاصل شود و آن ها از ارتکاب گناهان

و حتی خطا و نسیان مصون بمانند؟

در پاسخ به این سوال اقوال مختلفی وجود دارد. اما از میان آنها نظری‌های کامل و مقبول است که دو سوال اساسی زیر پاسخ دهد:

۱- چه عامل یا عواملی موجب می‌شود تا معصومان در مقام عمل به اختیار خود آلودگی‌ها را ترک کنند و از خطا و نسیان نیز در امن باشند؟

۲- عامل مذکور با اختیار خود معصوم تحصیل شده یا اعطای آن موهبتی الهی است؟

از سوی دیگر درباره منشاء عصمت و عامل مصونیت معصوم از گناه و خطا دیدگاه‌های مختلفی چون لطف الهی در حق معصوم، علم ویژه معصوم درباره پیامدهای گناهان و اراده و انتخاب معصوم بیان شده است. البته برخی محققان معاصر براین باورند که عصمت، معلول عامل واحد نیست. بلکه مجموع عوامل طبیعی "وراثت، محیط و خانواده" انسانی "علم و آگاهی، انتخاب، عقل و ملکه نفسانی" و الهی "لطف و موهبت خاص خداوند" منشاء عصمت است. (قدردان قراملکی، ۱۳۸۳، ص ۳۸۸-۳۹۰)

الف- لطف الهی: شیخ مفید و سید مرتضی عصمت را ناشی از لطف خداوند در حق معصومان دانسته‌اند (شیخ مفید، ۱۴۱۴ق، ص ۱۲۸) و سید مرتضی، ۱۴۱۱ق، ص ۱۸۹)

علامه حلی چهار سبب را منشاء این لطف الهی دانسته است که عبارتند از: ۱- ویژگی نفسانی یا جسمانی که موجب پدیدآمدن ملکه اجتناب از گناه می‌شود، ۲- علم به مفاسد و گناهان و پاداش طاعات، ۳- وحی یا الهام به معصوم که بینش او نسبت به حقیقت گناهان و طاعات را عمق می‌بخشد و ۴- توجه نسبت به مواخذه الهی در ترک اولی. (علامه حلی، ۱۳۸۲ش، ص ۱۸۶)

ب- علم ویژه: عده‌ای از علما منشاء عصمت را علم و آگاهی ویژه از پیامدهای گناهان و پاداش طاعات دانسته‌اند. (مقداد، ۱۴۲۲ق، ص ۲۲۴) به باور علامه طباطبایی، از آنجا که معصومین دارای علم خدادادی هستند، اراده ای قوی دارند که با وجود چنان اراده ای، هرگز به سوی معصیت نمی‌روند (علامه طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۱، ص ۱۶۳) این علم مانند علوم متعارف قابل تعلیم نیست و مغلوب شهوت‌ها و نیروهای دیگر نمی‌شود.

ج- اراده و انتخاب: محمد محمدی ری شهری خاستگاه و عامل اصلی عصمت را اراده و انتخاب معصوم دانسته است، از نظر او عصمت همان ملکه تقوا هست که در اثر اعمال خیر و دوری از گناهان برای انسان حاصل می‌شود البته شدت این ملکه در عصمت بسی بیشتر از تقوا است. تکرار کردن اعمال خیر نیازمند اراده و انتخاب است. در نتیجه عامل اصلی عصمت به اراده و انتخاب انسان معصوم برمی- گردد، وی علم کامل به حقایق هستی و زشتی گناهان را در نتیجه همین اراده نیرومند معصومین می- داند. (ری شهری، ۱۳۶۳ش، ص ۲۱۵-۲۱۹)

د- علم و اراده: محمد تقی مصباح یزدی راز عصمت معصومین را در دو عنصر علم به حقایق و کمالات و اراده نیرومند در رسیدن به آنها می‌داند، زیرا که انسان در صورت جهل کمال حقیقی را نخواهد شناخت و کمال خیالی را به جای کمال حقیقی قرار خواهد داد و در صورت نداشتن اراده لازم، به هدف مطلوب نخواهد رسید از نظر وی شخص معصوم با علم ویژه و اراده محکمی که دارد هرگز به اختیار خود مرتکب گناه نمی‌شود و در هر حال مطیع خداوند است. (مصباح یزدی، ۱۳۹۵ ش، ص ۳۰۲-۳۰۴)

۴-۱- جایگاه عصمت در آیات و روایات

در قرآن کریم، عصمت انبیا و اهل بیت (ع) به روشنی در معنای اصطلاحی آن به کار نرفته است اما مفهوم عصمت با تعبیر گوناگونی بیان شده و در پاره‌ای از آیات از برخی از انبیا الهی با عنوان "مخلص" یاد شده است. در سوره ص، یکی از ویژگی‌های مخلصین در امان ماندن آنان از اغواگری‌های شیطان و ناتوانی او در گمراه کردن آنها بیان شده است: (قال فبعضتک لاغوينهم اجمعين*الا عبادک منهم المخلصين) ص/ ۸۳-۸۲ در آیه دیگر آمده است که خداوند پیامبر گرامی اسلام (ص) و اهل بیت او را پاک کرده است و آنان از هرگونه پلیدی به دورند. سوره احزاب/ ۳۳ و همچنین آیات فراوان دیگری نیز وجود دارد که پیامبر اسلام (ص) و اهل بیت او در دریافت و ابلاغ وحی و در اعتقادات معلوم بوده‌اند. بقره/ ۱۲۴

پیامبر گرامی اسلام (ص)- در موارد متعددی- به عصمت و اهل بیت گرامی خود اشاره کرده است. (محقق، ۱۳۹۱ ش، ص ۶۷) در دسته دیگری از روایات گرچه لفظ عصمت ذکر نشده است اما دلالت آشکار بر عصمت آنان دارد. مثلاً در حدیث سفینه، رستگاری ابدی را با پیروی از اهل بیت (ع) پیوند می‌زند و در حدیث دیگری مشابه آن، علی (ع) را "سفینه الجناه" و "عروه الوثقی" و "حبل الله المتین" معرفی می‌کند و امر به پیروی از ائمه (ع) می‌کند و آنها را "ائمه اهداه" و "خلفائی" توصیف می‌کند. کلمات مذکور در این روایت بیانگر عصمت اهل بیت (ع) است.

پیامبر اکرم در حدیث ثقلین می‌فرماید: اهل بیت همراه و همتای قرآن و محور هدایت اند. در احادیث فراوانی با عبارت های متفاوت پیامبر، علی (ع) را معیار حق و ملازم با قرآن می‌داند معلوم است کسی که معیار حق است و حق بر قلب و زبان و بین چشمانش جاری است و هم طراز و همراه قرآن و ایمان با گوشت و خون او آمیخته شده است معصوم است و هیچ شکی در آن نیست.

۵-۱- فلسفه و ضرورت عصمت

۱-۵-۱- فلسفه عصمت

چرا بعضی از انسان‌ها معصوم‌اند و بعضی نه؟ از آنجا که همه انسان‌ها در انسان بودن مشترک و

ملکه عصمت در امام مسلمین و کسیکه به جای پیامبر(ص) مینشیند، تا امور مسلمانان را سرپرستی کند، لازم است و در کتاب‌های کلامی خود دلایل بسیاری بر آن اقامه کرده‌اند. همچنین اجماع دارند که ملکه عصمت، در ائمه اهل بیت(ع) وجود دارد. این اجماع مستند به چند روایت است. یکی از این روایات حدیث ثقلین و دیگری حدیث سفینه است.

۲-۳-۱- حدیث ثقلین

رسول خدا(ص) در این حدیث شریف فرموده است: *انی تارک فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی و اهل بیتی ما ان تمسکتم بهما لن تضلوا ابدا و انهما لن یفترقا حتی یردا علی الحوض* من دو چیز گران بها و سنگین را بین شما به امانت می‌گذارم که اگر به آن دو چنگ بزنید، هرگز پس از من گمراه نمی‌شوید یکی کتاب خدا، قرآن و دیگری اهل بیت. این دو هرگز از هم جدا نمی‌شوند تا بر سر حوض کوثر بر من وارد شوند. پیامبر(ص) با این حدیث شریف اهل بیت(ع) را در این ویژگی که هرکس از آنها پیروی کند، گمراه نمی‌شود، همتا کرده‌است. این مطلب جز با عصمت آنان محقق نمی‌باشد. در برخی از روایات بر حدیث ثقلین این جملات اضافه شده‌است که پیامبر(ص) فرمود: از آنان سبقت نگیرید که به هلاکت می‌رسید، از آنان عقب نمانید که هلاک می‌شوید و به آنان چیزی نیاموزید، زیرا آنان از شما آگاه تر و داناترند. از سویی ما در روایات و آیه تطهیر گفتیم که حضرت زهرا(س) جزء اهل بیت هستند پس زمانی که حضرت زهرا(س) جزء اهل بیت هستند این حدیث(ثقلین) شامل ایشان هم می‌شود، و از سوی دیگر در این روایت رسول خدا(ص) اطاعت مطلق از قرآن و اهل بیت(ع) را برای همه مسلمانان واجب می‌کند. دستور به اطاعت مطلق، دلالت بر عصمت می‌کند زیرا محال است خداوند دستور به اطاعت مطلق از کسی را بدهد که می‌داند احتمال خطا و اشتباه در گفته‌های آن شخص وجود دارد و ممکن است با کتاب خدا و سنت رسولش مخالفت نماید. و رسول خدا(ص) در این روایت می‌فرماید: *و انهما لم یفترقا حتی یردا علی الحوض* (یعنی قرآن و اهل بیت(ع) هیچگاه از یکدیگر جدا نخواهند شد و با یکدیگر مخالفت نخواهند کرد، این جمله نیز عصمت ائمه(ع) را ثابت می‌کند چرا که اگر اهل بیت(ع) مرتکب گناه و اشتباه شوند، در همان لحظه از قرآن جدا شده‌اند و اعتقاد به جدا شدن آنها از قرآن منجر به تکذیب سخن رسول خدا(ص) خواهد شد. و رسول خدا(ص) در این روایت تمسک به کتاب خدا و اهل بیت(ع) سبب نجات از گمراهی معرفی کرده‌است، پس همان‌طور که اطاعت از قرآن سبب هدایت و نجات از گمراهی می‌شود و این خاصیت را دارد که در قرآن آمده *لایاتیه الباطل من بین یدیه و لا من خلفه تنزیل من حکیم حمید* هیچ‌گونه باطلی نه از پیش رو و نه از پشت سر به سراغ آن نمی‌آید چرا که از سوی خداوند حکیم و شایسته ستایش نازل شده‌است.

(سوره فصلت، آیه ۴۲). اطاعت از اهل بیت (ع) نیز همین خاصیت را خواهد داشت و این عصمت آن بزرگواران را ثابت می‌کند.

۲-۳-۲- حدیث سفینه

حدیثی مشهور از پیامبر اسلام (ص) که در آن اهل بیت (ع) خود را به کشتی نوح تشبیه کرده است. این حدیث یکی از دلایل روایی شیعیان برای اثبات عصمت اهل بیت پیامبر (ص) است.

حدیث سفینه بنابر نقل ابوذر غفاری از پیامبر (ص) این چنین است: *انما مثل اهل بیتی فیکم کمثل سفینه نوح، من دهاها نجی، و من تخلف عنها غرق* (مثل اهل بیت من در میان شما کشتی نوح است، هرکس به این کشتی داخل شود نجات می‌یابد، و هرکس جا بماند غرق می‌شود). (شیخ صدوق، ۱۳۷۸ق، ج ۲، ص ۲۷) حدیث سفینه از حدود پنجاه طریق روایی، در منابع روایی شیعه و اهل سنت با اختلاف اندکی در متن، نقل شده است به گونه‌ای که با توجه به فراوانی طرق حدیث، تواتر این روایت استنتاج کرد. این حدیث از طریق شش تن از ائمه (امام علی (ع)، امام حسن (ع)، امام سجاد (ع)، امام باقر (ع)، امام صادق (ع)، امام رضا (ع) و تعدادی از صحابه از جمله (ابوذر، مقداد، انس بن مالک...) و شماری از تابعین نقل شده است. از این روایت برای اثبات عصمت اهل بیت و دیگر موارد استفاده شده است، و در این قسمت می‌توان براساس این حدیث گفت اگر کسی که پیروی از او واجب است محتمل الخطا باشد، ضمانتی در نجات به کمک او نیست. حال آنکه نجات در این حدیث ضمانت شده است. پس اهل بیت که یکی از آن‌ها حضرت زهرا (س) است معصوم‌اند و دارای عصمت هستند.

۳- نتیجه گیری

همان‌طور که گفتیم تعریف عصمت یعنی محفوظ ماندن معصوم پیامبر (ص)، امامان از تمام خطا و گناهان و لغزش‌ها پس حضرت زهرا (س) هم دارای مقام عصمت هستند و از سویی عصمت را لطف الهی گفته‌اند که خداوند به بعضی‌ها عطا کرده است تا از ارتکاب گناه مصونیت پیدا کند. و حقیقت عصمت اینگونه است که فلاسفه مشهور گفته‌اند که ملکه و صفت راسخه نفسانی است که هم در مقام عمل و هم در میدان عمل انسان را از هرگونه گناه و خطا حفظ می‌کند یعنی علاوه بر در مقام اثبات در مقام ثبوت مطرح می‌کنند و منشاء عصمت را عواملی متعدد و متنوعی مطرح کرده‌اند: الف) علم ویژه: عده‌ای منشاء عصمت را علم و آگاهی ویژه می‌دانند ولی این علوم مانند علوم متعارف قابل تعلیم نیست و مغلوب شهوت‌ها و نیروهای دیگر نمی‌شود، ب) لطف الهی: که سید مرتضی عصمت را ناشی از لطف خدا می‌داند، ج) اراده و انتخاب: در اینجا به گفته محمد محمدی عصمت همان تقوا است که در اثر عمل خیر و دوری از گناهان برای انسان حاصل می‌شود، د) علم و اراده: آقای مصباح یزدی دو عنصر

علم به کمالات و اراده نیرومند منشاء عصمت می‌دانند و در صورت جهل به کمال حقیقی و نداشتن اراده لازم به هدف مطلوب نخواهد رسید و در قسمت دیگر درباره فلسفه و ضرورت عصمت سخن به میان آمده است و در اینجا عامل و منشاء وجود چنین صفتی را همان ایمان کامل می‌دانند و گفته می‌شود اگرچه پیامبر(ص) و ائمه معصوم هستند و گناه نمی‌کنند اما لازمه اش این نیست که اختیار و قدرت معصیت از آنها سلب شود بلکه پیامبر(ص) و ائمه مانند سایر انسان‌ها اختیار ارتکاب به گناه را دارند ولی ایمان کامل و قوی دارند با اختیار و اراده خودشان مرتکب معصیت نمی‌شوند و ضرورت عصمت هم به این دلیل است که اگر ائمه و پیامبران معصوم نباشند نمی‌توانند اعتماد و اطمینان مردم را به خودشان جلب کنند و نمی‌توانند مربی جامعه باشند و حال برای اثبات عصمت حضرت زهرا(س) که ایشان هم معصوم هستند نیاز به آیات قرآن از جمله آیه تطهیر است که پیامبر ایشان را از اهل بیت خود معرفی کردند و از هرگونه رجس و پلیدی به دور هستند و استفاده از روایات فراوانی که هم در خصوص حضرت زهرا(س) آمده است مانند روایتی که حضرت رسول(ص) می‌فرمایند: فاطمه پاره تن من است هر کس او را بیازارد مرا آزرده است و هر کس مرا آزار دهد خدا را آزار و اذیت کرده است پس اگر حضرت زهرا(س) معصوم نبودند و عصمت نداشتند چطور ممکن بود پیامبر چنین سخنی بگویند و در روایاتی که مربوط به اهل بیت(ع) است که حضرت زهرا(س) جزئی از این اهل بیت هستند مانند حدیث ثقلین، پس ما در کل توانستیم با استفاده از ادله نقلی مانند آیه تطهیر و احادیث فراوانی که در خصوص حضرت زهرا(س) یا احادیث مربوط به دیگر اهل بیت(ع) است عصمت حضرت زهرا(س) ثابت کنیم.

منابع

*قرآن کریم

منابع فارسی

- ابن ابی الحديد، شرح نهج البلاغه، انتشارات مكتبة آية الله العظمى المرعشى النجفى (ره)
۱. اسدعلیزاد، اکبر، کتاب حضرت زهرا(س)، انتشارات مرکز مدیریت حوزه های علمیه، ۱۳۹۰ش
 ۲. امینی، ابراهیم، پیامبری و پیامبر اسلام، قم، انتشارات بوستان کتاب، ۱۳۸۶ش
 ۳. انصاری زنجانی، اسماعیل، الموسوعه اکبری عن فاطمه الزهرا(س)، نشر دلیل ما، ۱۳۸۶ش
 ۴. اهوازی، حسین بن سعید، کتاب المومن، انتشارات مدرسه مهدی (عج)، قم، ۱۴۰۴ق
 ۵. بحرانی اصفهانی، عبدالله، عوالم علوم، قم: نشر مدرسه الامام المهدی(ع)، ۱۳۶۳ش
 ۶. جوادی آملی، عبدالله جواد، تفسیر موضوعی قرآن کریم، تحقیق: علی زمانی قمشه ای، قم: موسسه اسراء، ج ۱، ۱۳۷۶ش
 ۷. سبحانی، جعفر، منشور جاوید، قم: موسسه امام صادق(ع)، ۱۳۸۳ش
 ۸. شریعتمداری جهرمی، سید عبدالرسول، رازهای شگفت فاطمه(س)، ترجمه مهدی فصاحت، نشر طوبای محبت، ۱۳۸۹ش
 ۹. شیخ المفید، تصحیح الاعتقاد، قم: کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ق
 ۱۰. شیخ صدوق، عیون اخبار الرضا، ج ۲، ۱۳۸۷ش
 ۱۱. طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۱۷ق
 ۱۲. عبدالملک، السعدی، شرح عقاید اهل سنت، مترجم: امیر صادق تبریزی، سندج، انتشارات کردستان، ۱۳۸۸ش
 ۱۳. عزالدین، احمد، امامه و القیاده، قم: مرکز المصطفی للدارسات، ج ۱، ۱۳۷۵ش
 ۱۴. العلامه الحلی، ابومنصور حسن بن یوسف بن مطهر، کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد، تحقیق: حسن حسن زاده آملی، قم: موسسه النشر الاسلامی، ۱۴۰۷ق
 ۱۵. علم الهدی، شریف مرتضی، کتاب الذخیره فی علم الکلام، تحقیق: سید احمد حسینی، نشر دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۱ق
 ۱۶. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، تحقیق: دکتر مهدی المخزومی _ ابراهیم السامرائی، ایران: موسسه دار الهجره، ج ۲، ۱۴۰۹ق

۱۷. فیض الله، ویسی، عصمت کبری فاطمه‌ی زهرا(س)، نشر اصفهان، نشر لیالی، ۱۳۹۳ش
۱۸. قدردان قراملکی، محمدحسن، کلام فلسفی، موسسه ثوق، ۱۳۸۳ش
۱۹. محقق، فاطمه، عصمت از دیدگاه شیعه و اهل تسنن، تحقیق: خلیل بخشی‌زاده، موسسه آشیانه مهر، ۱۳۹۱ش
۲۰. محمدی ری شهری، محمد، فلسفه وحی و نبوت، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶ش
۲۱. مرتضی، عسکری، و کرمی، محمدجواد، عصمت انبیاء و رسولان، قم_ مجمع علمی اسلامی، ۱۳۷۷ش
۲۲. مصباح یزدی، محمدتقی، جزوه راه و راهنماشناسی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۵ش
۲۳. مقداد، فاضل، اللوامع الالهیه، محقق: محمدعلی قاضی طباطبایی، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
۲۴. منذر حکیم، زندگانی و سیره حضرت زهرا(س)، نشر زلال کوثر، ۱۳۹۶ش